

Taloukasvu on työllistänyt hyvin, ja työmarkkinat ovat muuttuneet joustavammiksi. Väestön ikääntyessä työllisyysastetta on nostettava panostamalla erityisesti työn laatuun.

Reija Lilja toimii Suomen edustajana Euroopan komissiota avustavassa työmarkkina-asiantuntijoiden verkostossa.

Kestävään työllisyyteen työsuhteiden laatua parantamalla

Reija Lilja
Tutkimusjohtaja
Palkansaajien tutkimuslaitos

1990-luku oli Suomen taloushistoriassa monin tavoin poikkeuksellista aikaa. Syvä lama johti joukkotyöttömyyden syntyyn ja yli 450 000 työpaikan häviämiseen. Samaan aikaan – mutta osittain lamasta riippumatta – tieto- ja viestintäteknologian läpimurto muutti tuotantorakennetta voimakkaasti. Teknologinen kehitys kasvatti osaavan työvoiman kysyntää, ja pelkän peruskoulutuksen varassa olevien työttömien työllistymisnäkymät heikkenivät.¹

Talouden muutosten ristiaallokossa talouspolitiikka oli vakavan paikan edessä. Laman aikana valtio velkaantui rajusti. Elpymisen käynnistyttyä talouspolitiikan keskeiseksi tavoitteeksi asetettiin valtiontalouden vahvistaminen ja tulopolitiikan keinoin saavutettava kotimaisten kustannusten nousua

¹ Kirjoitus perustuu osin Palkansaajien tutkimuslaitoksen julkaisuun Sauramo (2002).

hillitsevä palkkamallit. Palkkojen muutokset piti asettaa tasolle, joka tuki talouden kasvua ja työllisyyttä. Nimellispalkkojen muutokset seurasivatkin 1990-luvulla hyvin läheisesti työttömyyden kehitystä (kuvio 1).

Lamasta toipuminen lähti liikkeelle viennin vedolla. Viennin voimakas kasvu johti myös kokonais-tuotannon ripeään nousuun. Nokian johdolla sähkötekniisestä teollisuudesta tuli uusi merkittävä vientiala 1990-luvulla. Lamaan ja sen synnyttämään joukko-työttömyyteen sopeuduttiin valitsemalla elvytys-strategia, joka oli paitsi kasvuhakuinen myös poikkeuksellisen suures-sa määrin viennin vetoon tukeutuva. Viennin kasvua tuki historiaan verrattuna ainutlaatuisen hyvä kilpailukyky. Merkittävä osuus tässä oli vuonna 1991 tapahtuneella markan devalvaatiolla ja seuraavan vuoden kellutus päätöksen jälkeisellä devalvoitumisella. Viime vuosikymmenellä markka heikentyi noin 30 prosenttia.

Taloukasvun ja työllisyyden välinen suhde oli poikkeuksellinen vuosina 1992–1994 ja 2001–2002.

kin verran EU-maiden keskimääräistä tasoa korkeampi. Suomalaisessa keskustelussa tätä tilannetta onkin yleisesti pidetty epätydyttävänä, ja työttömyyden on sanottu alentuneen liian hitaasti. Vaikka talouskasvu lisäsi työllisyyttä selvästi, kertovatko korkeat työttömyysluvut siitä, että kasvu ei työllistänyt samalla tavalla kuin aiemmin?

Suomessa on perinteisesti tarvittu noin 2,5 prosentin talouskasvu työllisyyden ennallaan pitämiseksi. Tätä nopeampi kasvu parantaa työllisyyttä, hitaampi kasvu puolestaan huonontaa sitä. Kokonais-tuotannon muutokseen suhteutettuna ajanjak-solla 1992–1994 – erityisesti vuonna 1993 – työllisyyden heikkeneminen oli poikkeuksellisen rajua. Työpaikkoja menetettiin enemmän kuin yksinker-taisten, tuotannon ja työllisyyden välistä suhdetta kuvaavien peukalosään-töjen avulla olisi saattanut päätellä. Näihin lamavuosiin liittyi raju rakennemuutos. Tehottomat toimipaikat menivät konkurssiin, ja työpaikkoja hävisi rut-

kasti myös laman yli selvinneissä toi-mipaikoissa. Tämä toimipaikkarakenteen muutos näkyi myös työn tuotta-vuuden voimakkaana nousuna. Lama-vuosina tuotannon ja työllisyyden suhde oli siten poikkeuksellinen. 1990-lu-vun loppupuolella talouskasvun työl-listävyys palautui aiemmalle uralle.

Parin viime vuoden kohtalaisen hi-taan talouskasvun aikana talouskasvun ja työllisyyden välinen totuttu suhde on jälleen horjunut. Siitä huolimatta, että talouskasvu on ollut hidasta, työllisyys on pysynyt yllättävän korkealla tasol-la. Parempien talousnäkymien toivos-sa suomalaiset yritykset ovat pyrkineet välttämään irtisanomisia ja pitämään kiinni osaavasta työvoimastaan. Tätä on edesauttanut yritysten hyvä kannat-tavuus. Joidenkin arvioitsijoiden mie-lestä työmarkkinat ovat myös tulleet joustavammiksi, mikä on parantanut niiden kykyä vastata taloudellisiin shokkeihin.

Epätyypillisten työsuhteiden kasvu lisäsi joustavuutta

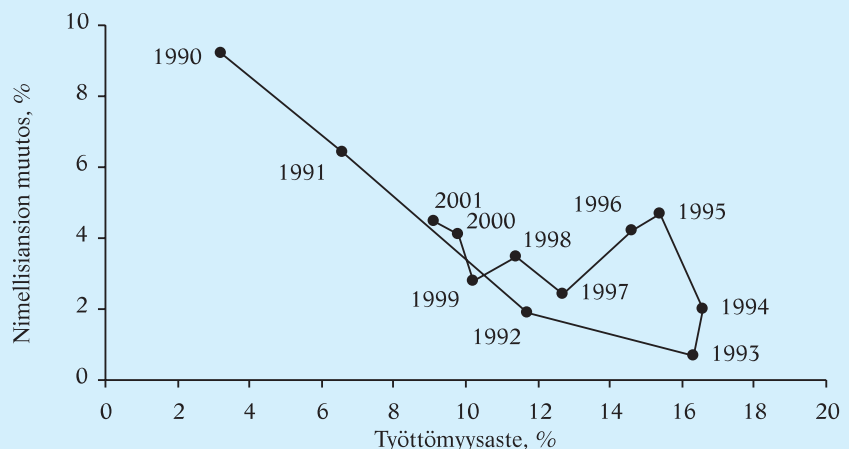
Laman jälkeen yhä useampi uusi työ-suhde solmittiin joko määrä- tai osa-

Taloukasvu paransi työllisyyttä

Voimakas talouskasvu yhdessä kasvua tukevan talouspolitiikan kanssa paransi työllisyyttä merkittävästi. Vuosina 1994–2001 työllisyys kasvoi 313 000 hengellä eli 15,2 prosentilla. Tänä ai-kana työllisyyden kasvu oli Suomessa teollistuneiden maiden nopeimpia. Samaa ajanjaksona työllisyys lisääntyi OECD-maissa keskimäärin 7,6 prosenttia, mikä on vain puolet siitä vauhdista, millä meillä työllisyys koheni. Vuosina 2001–2002 talouskasvu hi-dastui merkittävästi, eikä Suomessa si-ten päästy testaamaan, missä voimak-kaan talouskasvun tuottaman työllisyy-den kasvun rajat loppujen lopuksi ovat.

Työttömyysaste aleni nopeammin kuin EU-maissa keskimäärin, mutta 9,1 %:ssa se oli vielä vuonna 2001 jon-

Kuvin 1. Työttömyysaste ja nimellisansion vuotuinen muutos 1990–2001.

Lähde: Tilastokeskus, Ansiotasaindeksi, Työvoimatutkimus.

aikaisena. Vuonna 2001 joka viides naispalkansaaja ja joka kahdeksas miespalkansaaja oli määräaikaisessa työsuhteessa. Osa-aikaisena työskenteli noin 17 prosenttia työllisistä naisista ja kahdeksan prosenttia työllisistä miehistä.

1990-luvulla määräaikaisten työsuhteiden määrä nousi lähes sadalla tuhannella. Kiristyvän kilpailun, lisääntyvän epävarmuuden ja nopean teknologisen kehityksen ympäristössä epätyypilliset työsuhteet ovat tarjonneet työnantajille irtisanomisista helpomman tavan sopeuttaa työvoiman käyttöä suhdannevaihteluihin ja kysynnän muutoksiin.

Julkisen sektorin voimakkaat säästötoimenpiteet 1990-luvulla johtivat siihen, että määräaikaisuus lisääntyi etenkin naisten työsuhteissa. Määräaikaisten työsuhteiden käytön suosion jatkuminen laman jälkeenkin näyttäisi viittaavaan siihen, että työnantajien tavoissa käyttää työvoimaa on tapahtunut pysyvämmän kaltaista muutosta. Osa-aikatyön kasvuun on Suomessa vaikuttanut voimakkaimmin elinkeinorakenteen muuttuminen yhä palveluvaltaisemmaksi. Runsas 80 prosenttia osa-aikatyöstä tehdään palvelualoilla.

Osaamisvaatimukset kasvaneet työmarkkinoilla

Laman yhteydessä tapahtunut tuotantorakenteen muutos yhdessä yleisen teknologisen kehityksen ja yritysten kansainvälistymisen kanssa on johtanut osaamisvaatimusten kasvuun suomalaisilla työmarkkinoilla. Koulutettujen ja ammattitaitoisten työntekijöiden kysyntä on kasvanut. Laman jälkeen työllisyys alkoikin elpyä korkeasti koulutetuilla nopeammin kuin alemman koulutuksen saaneilla. Tähän yleensä liittyvää koulutuksen tuoton kasvua eli koulutettujen keskimääräistä korkeampaa palkkojen nousua ei kuitenkaan näyttäisi tapahtuneen.² Tähän on osasyyinä ollut koulutetun työvoiman hyvä saatavuus lamanjälkeisessä Suomessa.

Vähiten koulutetut työtömät eivät ole pystyneet täyttämään uusien työpaikkojen edellyttämiä korkeamman koulutuksen vaatimuksia. Työttömien keskuuteen on syntynyt ryhmä, jonka työllistyminen on vaikeaa. Tämän ryhmän kovan ytimen muodostavat ikäänntyneet ja alhaisen koulutustason omaavat pitkäaikaistyöttömät. Tässä suhteessa nykyistä työttömyysongelmaamme voidaan pitää rakenteellisenä. Lähivuosina tällä seikalla on merkitystä, sillä yrityksillä on uusia työpaikkoja täyttäessään aiempaa vähemmän vaihtoehtoja käytettävissään. Jollei mitään tehdä, vaarana on, että työttömyyden alenemisen asemasta työmarkkinoilla alkavat yhä selvemmin tulla esiin työvoimapulaa kuvastavat pullonkaulat.

Reija Liljan mielestä työn laadun yleinen nostaminen ja erityisesti parantuneet mahdollisuudet siirtyä korkean laadun töihin ovat keskeisessä asemassa kestävä työllisyyden luomisessa.

Uusi näkökulma työmarkkinoiden uudistuksiin

Työmarkkinoiden uudistusten keskeisenä tavoitteena 1990-luvun Euroopassa oli säätelyn purkaminen. Niin Suomessa kuin muuallakin korostettiin työmarkkinoiden rakenteellisten uudistusten tarvetta. Työn verotusta kevennettiin. Suomessa laman seurauksena myös sosiaaliturvaetuksiin tehtiin leikkauksia, ja osa indeksikoroituksista jätettiin toteuttamatta. Tuloloukkuja purettiin erilaisilla pienituloisten vero- ja sosiaaliturvauudis-

² Tämä tulos viittaa työpanoksella vakioitujen palkkojen muutoksiin. Korkeasti koulutettujen vuosiansiot ovat paremman työllisyyden kasvun myötä nousseet jonkin verran enemmän kuin vähemmän koulutettujen vastaavat ansiot.

tuksilla, ja edellytyksiä matalan tuotavuuden työpaikkojen syntymiselle pyrittiin parantamaan.

Eurooppalaiset päätöksentekijät ovat viime vuosina havahtuneet, että väestön ikääntyminen ja sen seurauksena häämöttävä työvoimapula edellyttävät uutta näkökulmaa työmarkkinoiden uudistuksille. Vuoden 2002 työllisyyskatsauksessaan Euroopan komissio korostaa, että työllisyys- ja sosiaalipolitiikan suunnittelussa joustavuuden ja työn turvallisuuden välille tulisi löytää tasapaino (European Commission 2002) Erityistä huomiota tulisi kiinnittää työn laatuun. Toimenpiteitä, jotka nostavat joko työn määrää tai sen laatua, ei pitäisi nähdä vastakkaisina vaihtoehtoina. Molemmat vaihtoehdot lisäävät työllisyyttä, toinen lyhyellä ja toinen pidemmällä tähtäimellä.

Työn laadulla kestävämpään työllisyyteen

Työn korkeaan laatuun kuuluvat työn pysyvyys sekä mahdollisuus koulutukseen ja urakehitykseen. Siihen yhdistyy myös korkea työn tuottavuus.³ Matalan laadun työstä puuttuvat nämä ominaisuudet. Työn laadun ja subjektiivisen tyytyväisyyden omaan työhön on havaittu parantavan työsuoritusta ja työmarkkinoille osallistumista. Työn laatu vaikuttaa merkittävästi ikääntyneiden työssä pysymiseen.

Euroopassa matalan laadun töissä oleviksi luokitellaan noin neljännes kokopäiväisistä työntekijöistä ja enemmän kuin kaksi kolmesta vastentahtoisesti osa-aikatyössä olevista. Verrattuna korkean laadun työsuhteisiin näissä on kolminkertainen riski joutua työmarkkinoiden ulkopuolelle ja viisinkertainen riski jäädä työttömäksi (taulukko 1).⁴ Työttömäksi jääneillä on selviä vaikeuksia saada töitä työttömyysjaksoa seuraavalla periodilla. Vain joka kymmenes työtön päätyy korkean laadun töihin. Siten matalan laadun töistä on suuri riski joutua matalan laadun töiden ja työttömyysjaksojen kierteseen.

Työllisyyden pysyvyyden näkökulmasta on tärkeää, että tuetaan matalan laadun töissä olevien mahdollisuuksia saada korkean laadun töitä. Vaikka matalan laadun työn vastaanottanut työtön on paremmassa asemassa kuin pitkään työttömänä pysyvä työ-

tön, on selvää, että hänen asemansa on huomattavasti heikompi kuin sellaisen henkilön, joka on saanut korkean laadun työpaikan. Korkean laadun työssä oleva henkilö on 90 prosentin todennäköisyydellä seuraavanakin vuonna vastaavanlaisessa työssä. Parantamalla työn pysyvyyttä ja työssäkäyvien koulutus- ja urakehitysnäkymiä luodaan kestävä työllisyyttä.

Työmarkkinoiden dynamiikkaan vaikuttaminen keskeistä työllisyyden parantamisessa

Työmarkkinoiden dynamiikkaan vaikuttamisella on suuri merkitys kestävä työllisyyden luomiseksi. Jos ihmisten siirtymiset työmarkkina-asemasta toiseen pysyisivät taulukon 1 kaltaisina⁵, Euroopan työmarkkinat olisivat 10 vuoden kuluttua lähes samassa tilassa kuin ne ovat nykyäänkin. Työllisyysaste nousisi 1,5 ja työttömyysaste laskisi 1,2 prosenttiyksikköä alkuperäisestä tasosta (taulukko 3). Väestön ikääntyminen kuitenkin edellyttää, että työllisyysaste nousisi selvästi tätä enemmän. Passiivisuuteen ei siten ole varaa, vaan tarvitaan aktiivisia toimenpiteitä, jotka pitkällä aikavälillä nostavat työllisyyttä.

Erilaisten toimenpidevaihtoehtojen karkeaksi arvioimiseksi tarkastellaan seuraavaksi Euroopan komission te-

kemiä esimerkkilaskelmia, joissa on kolmen eri toimenpiteen avulla muutettu työmarkkinoiden dynamiikkaa ja laskettu, miten nämä muutokset vaikuttavat 10 vuoden tähtäimellä työllisyyteen ja työttömyyteen. (European Commission 2002) Laskelmien peruslähtökohtana pidetään taulukon 1 työmarkkina-aseman keskimääräisiä muutoksia, jotka perustuvat todellisiin lukuihin EU:n jäsenmaissa. Oletetaan, että eri toimenpiteiden avulla nämä luvut muuttuvat seuraavasti (taulukko 2).

1) Matalan laadun töistä siirrytään entistä suuremmalla todennäköisyydellä korkeamman laadun töihin (esimerkiksi tukemalla matalan laadun töissä olevien koulutusta). Oletetaan, että toimenpiteiden ansiosta matalan laadun töissä pysytään 40 prosentin todennäköisyydellä ja niistä siirrytään 40 prosentin todennäköisyydellä korkean laadun töihin.

2) Vähennetään työttömyysriskiä matalan laadun töissä parantamalla matalan laadun työssä olevien työsuhteiden pysyvyyttä (esimerkiksi muuntamalla määräaikaista työsuhteita pysyviksi). Toimenpiteiden ansiosta työttömyysriskin oletetaan putoavan 7,5 prosenttiin ja todennäköisyyden pysyä matalan laadun työssä oletetaan nousevan 55 prosenttiin.

3) Parannetaan työttömien työllistymistä matalan laadun työpaikkoihin. Tällaista tavoitetta pyritään tukemaan muun muassa matalapalkkaisten töiden työnantajamaksujen alennusten avulla. Oletetaan, että täl-

Taulukko 1. Työmarkkinasiirtymät työn laadun mukaan.

Tilanne hetkellä t-1	Tilanne hetkellä t			
	Työvoiman ulkopuolella %	Työtön %	Matalan laadun työ %	Korkean laadun työ %
Työvoiman ulkopuolella	87,5	5,0	5,0	2,5
Työtön	17,5	52,5	20,0	10,0
Matalan laadun työ	7,5	12,5	50,0	30,0
Korkean laadun työ	2,5	2,5	5,0	90,0

Lähde: European Commission (2002).

³ Katso tarkemmin European Commission (2002).

⁴ Taulukon luvut perustuvat havaittuihin 25–54-vuotiaiden työmarkkina-aseman muutoksiin vuosien 1997 ja 1998 välillä (Eurostat, ECHP). Taulukko kuvaa, kuinka suuri prosenttiosuus hetkellä t-1 tietyssä työmarkkina-asemassa olevista on eri työmarkkina-asemissa hetkellä t. Kukin rivi summautuu sataan.

⁵ Alkutilanteessa 25–54-vuotiaista työikäisistä 60% on työllisinä ja 10% työttöminä. Työllisistä 75% on korkean laadun ja 25% matalan laadun työsuhteissa.

laisten toimenpiteiden ansiosta työttömistä enää 47,5 prosenttia pysyy työttömänä ja 25 prosenttia työllistyy matalan laadun työsuhteisiin seuraavalla periodilla.

4) Yhdistetään toimenpiteet 1–3.

Erilaiset toimenpidevaihtoehdot vaikuttavat hyvin eri tavoin työmarkkinoiden dynamiikkaan ja johtavat siten pitkällä aikavälillä erilaiseen työllisyyskehitykseen. Taulukossa 3 on kuvattu työllisyysastetta ja työttömyysastetta 10 vuoden kuluttua siitä, kun toimenpiteet (dynamiikan muutokset) tulivat voimaan. Aiemmin jo todettiin, että jos mitään erityistä ei tehdä, työllisyysaste nousee 1,5 prosenttiyksikköä 10 vuodessa. Panostamalla kuhunkin yksittäiseen toimenpiteeseen voidaan työllisyysastetta nostaa tästä vielä runsaalla prosenttiyksiköllä.

Esitetyt laskelmat ovat hyvin herkkiä sille, muuttuvatko todennäköisyydet siirtyä toisiin työmarkkina-asemiin toimenpiteiden myötä. Esimerkiksi jos työsuhteiden laadun parantamiseen liittyy työttömien aiempaa alhaisempi todennäköisyys työllistyä, työllisyysvaikutukset jäävät oletettua pienemmiksi. Toisaalta jos työsuhteiden laatua ei paranneta muiden toimenpiteiden ohella, työllisyyden kasvu jää alle sen, mihin se parhaimmillaan voi nousta. Paras vaihtoehto näyttääkin syntyvän siitä, että laadulliset parannukset tehdään yhdessä sellaisten toimenpiteiden kanssa, jotka vähentävät matalan laadun

Taulukko 2. Työmarkkinasiirtymät eri toimenpidevaihtoehdoissa.

Tilanne hetkellä t-1	Tilanne hetkellä t			
	Työvoiman ulkopuolella	Työtön	Matalan laadun työ	Korkean laadun työ
<i>1) Matalan laadun töistä suurempi osa korkean laadun töihin</i>				
Matalan laadun työ	7,5	12,5	40,0	40,0
<i>2) Matalan laadun töistä pienempi osa työttömäksi</i>				
Matalan laadun työ	7,5	7,5	55,0	30,0
<i>3) Työttömyydestä suurempi osa matalan laadun töihin</i>				
Työtön	17,5	47,5	25,0	10,0
<i>4) Edellisten yhdistelmä</i>				
Matalan laadun työ	7,5	7,5	45,0	40,0

Lähde: European Commission (2002).

työsuhteiden työttömyysriskiä ja lisäävät työttömien työllistymistä näihin töihin. Toimenpiteitä yhdistelemällä työllisyysaste saadaan nousemaan huomattavasti enemmän kuin yksittäisten toimenpiteiden summa pelkästään antaisi ymmärtää.

Edellä olevat laskelmat puhuvat selvää kieltä siitä, että tulevaisuuteen on otettava aktiivinen ote. Viime aikoina julkisuudessa esillä olleet erilaiset työn verotuksen keventämismallit ovat vain osa tarvittavaa kokonaisuutta. Jatkossa työn laadun yleinen nostaminen ja

erityisesti parantuneet mahdollisuudet siirtyä korkean laadun töihin ovat keskeisessä asemassa kestävän työllisyyden luomisessa niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa.

KIRJALLISUUS

European Commission (2002), Employment in Europe 2002, Recent Trends and Prospects, July 2002, Brussels.

Sauramo, P. (toim.) (2002), Kriisistä nousuun – miten kävi kansalaisille? Helsinki: Edita.

Taulukko 3. Työllisyys ja työttömyys 10 vuoden kuluttua eri toimenpidevaihtoehdoissa.

	Ilman toimenpiteitä (taulukko 1)	Matalan laadun töistä suurempi osa korkean laadun töihin (1)	Matalan laadun töistä pienempi osa työttömäksi (2)	Työttömyydestä suurempi osa matalan laadun töihin (3)	Toimenpiteiden yhdistelmä (1)–(3)
Työllisyysaste	61,5	62,6	63,2	62,6	65,1
Työttömyysaste	8,8	8,4	7,7	8,1	6,8
Korkean laadun työpaikkojen osuus	81,3	84,6	80,5	80,7	83,7
Matalan laadun työpaikkojen osuus	18,7	15,4	19,5	19,3	16,3

Lähde: European Commission (2002).